

Körekenimiz – Latyn Amerikaly Gabo

Category: Edebi makalalar, Ertekiler, Kitapcy, Romanlar, Sözler
написано kitapcy | 23 января, 2025

Körekenimiz – Latyn Amerikaly Gabo KÖREKENIMIZ – LATYN AMERIKALY GABO

Amerika yklymyny Hristofor Kolumb açdy. Gidip göreni-görmäni anyk belli däl Amerigo Vespuççiniň ady bu yklyma dakylsy. Kolumbyň aýagyny sekmedik başga bir ýurduna bolsa onuň ady berildi: Kolumbiýa!

XX asyryň iň beýik Latyn Amerikaly-kolumbiýaly ýazyjysy Gabriel Garsía Márksi heniz dokuz ýaşly çagajykka Gündogar edebiýatyndan okan bir eseri jadylady: «Müñ bir gije» arap ertekileri! Täsin töötänlik, onuň bir görende aşyk bolup öýlenen gyzy Mersedesiň hem asly gündogarly bosgunlardandy. Ertir depin ediljek «**jadylý realizm**» akymynyň kerwenbaşysy bolan beýik ýazyjynyň durmuşyndan etýudlar...

Gabriel Garsía Márkes...

Dostlary oña elmydama **Gabo** diýdi. Bütin dünýä ony ýazyjy hökmünde tanaýar, ol bolsa žurnalistlikden hiç el çekmedi.

Ýazan ilkinji habary üçin ýurdundan gaçyp gitmäge mejbur boldy we ilkinji romanyny ýazdy.

Şeýle...

1950-nji ýilda häkimiýete gelen Laureano Gomes Kolumbiýany demir ýumruk bilen dolandyrdy. **Violensiýa wakalary** ady berilen gapma-garşylykly wakalarda 200 müñe golaý adam wepat boldy.

1955-nji ýilda Kolumbiýanyň Deñiz güýçleriniň «**Caldas**» gämisi

Antiller deñizinde gaý-tupana gabat gelip, ummanyň düýbüne batdy.

On günlär agaç salda ýaşap, halas bolan deñizçi esger **Luis Alessandor Welasko** diktator Gomesiň häkimiyetiniň goldawy bilen ýurduň gahrymany diýip yqlan edildi. Emma...

Matros Welasko bir hepde geçensoň «**El Espectador**» gazetiniň redaksiýasyna gitdi. Onuň aýtmagyna görä, döwletiň gämisi kanun boýunça gadagan edilen harytlary daşaýardy.

Habar gazetiň birinji sahypasynda berildi.

«**Gahryman deñizçi esger**» gözboýagylygy güýjüni ýitirdi. Welasko şobada goşunyň hataryndan çykaryldy. Didiwana habary beren žurnalisti mündürdiler. Habaryň aşagynda žurnalist Gabriel Garsiýa Markesiň goly bardy.

Gazetiň redaksiýasy ony şobada Italiýa gaçyrdy. Gabo bu bolup geçenleri soňra «**Sumat bolan deñizçi**» kitabynda ýazdy.

Habary taýýarlap we romanyny ýazyp ýörkä serine şu pikir gelipdi: çünkü «**Gürrüň bermek üçin ýasamak**» atly ýatlamalar kitabynda ýazypdy.

Şeýle... talyplyk ýyllarynda ejesi bilen öñki ýaşan öýlerini satmaga barýarka, ýolda düşleýärler. Garbanyp otyrkalar ejesi oglundan soraýar:

– Kakaňa näme aýdaýyn, näme etsem-petsemiň bar?

Ene-atasynyň döwtalapdygy üçin giren hukuk fakultetini taşlaýar. Ol ejesine:

– Meň ýazyjy bolasym gelýär! – diýip jogap berýär.

Şol wagtam olar bilen bir stolda garbanyp oturan başga bir ýolagçy:

– Gowý ýazyjy gowý pul gazanyp biler, hususanam ol hökümetiň peýdasyna işlese – diýip, söze goşulýar.

Eneli-ogul oňa jogap bermeýär, gürrüniň temasy üýtgedilýär.

Emma belki Gabonyň serinden daýzasynyň aýdan şu sözi geçen bolmaly:

– Pul şeýtanyň pohudyr!

Şonuň üçinem žurnalistlik we döredijilik karýerasynyň ähli döwründe puluň däl-de, hemise garamaýak halkyň ýanynda durdy... Bugünkü gün...

Hernäçe romanlarydyr saldamly kyssa eserleri bilenem

tanalýanam bolsa, onuň özi žurnalistlige bendiwandy we ömrüniň ahyryna çenli söygüli hobbisinden el çekmedi. Ol:
– It ýaly kösenseňem, iň gowy kär žurnalistlikdir – diýipdi.
Žurnalistika bilen arasyň birem üzmedi. Döreden fondunyň üsti bulen «**Cambio**» habar žurnalyny satyn aldy, hakykatyň we oppozisiýanyň sesi boldy. Özem işledi. Soň-soňlar ol muny «Nobel baýragyny alandan (1982) soň köp pul sorar öydüp, hiç kim meni işe alanokdy. Hernä, özüm bir žurnala eýe boldum-da, bu dertden gutulaýdym!» diýip ýatlady.

■ **Gündogar bilen tanyşlygy**

Gýote, Lew Tolstoý we Markes...

Edebiýat taryhynyň iň görnükli üç ýazyjysyny-da jadylan kitap... Birnäçe ýyl geçensoň ABŞ-da we Ysraýylıda gadagan ediljek kitap...

Gabo sahypalary saralyşan we ýyrtylyşyp başlan bu kitaby atasynyň öýünde bir çemodany dörüp durka tapýar. «Şobada okamaga başladym, kitapda çüýşäniň agzyny açýan biri bardy we ortada dumán peýda bolup, içinden jyn çykýar. Şegle diýdim: «Baý-baýow, bular ýalam kitap bor eken-ow!» Bu maňa durmuşyndaky bar zatdan beter ýarady. Oýun oýnamakdan, surat çekmekden, iýip-içmekden, hemme zatdan galyp, kellämi galdyrman okadym.»

Bu kitabyň ady «Müň bir gjedi»...

Şähriýar soltana müň bir hekget aýdyp beren Şährizada, kim bilyär, müň ýıldan soň garry enesi bolup Gabonyň gulagyna «**Ýüzýlliyk ýalñyzlyk**» romanyny pyşyrdapdy...

«Garry enem iň ýowuz wakalary gylyny gymşatman, göýä, öz başyndan geçirgen ýaly aýdyp bererdi. Onuň gürrüň beren hekaýatlarynyň gymmatyny artdyryán zadyň – onuň duýgusyz häsiýetidigine we mimikalaryndaky özboluşlylykdygyna göz yetirdim. «Ýüzýlliyk ýalñyzlygy», ine, garry enemiň su häsiýetini ulanyp ýazdym.»

■ **Dogluş kyssasy**

Özj, iki ogludyr aýaly sabyrszlyk bilen garaşylan Meksikanyň

kurort şäheri Akapulka gitmek üçin ýola çykýarlar. Edil şol wagtam...

Gabonyň nijeme ýyllaryň dowamynada ýygnanan dert-azary daşyna çykdy. Reñni sargardy we öz-özi bilen gürleşmäni çykardy.

Dessine öye dolandylar we Gabo on sekiz aýlap otagyndan çykmadı, hatda howla-da çykmadı. Günde alty guty çilim çekdi (soñ-soñlar öýken düwnügi bolmagynyň sebäbi-de şol çekilen çilimlerdi) we ahyrynda «Ýüzýlllyk ýalñyzlygy» dünýä inderdi. Roman 1.300 sahypadan ybaratdy. Ilkinji neşiri bary-ýogy sekiz müň ekzemplýardy. Eýse...

Ýaşlygynda toplan çüýseleriniň depozitlerini we ensiklopediyá satyp güzeranyny kyn dolan Gabo otuz dokuz ýaşynda dünýäniň iň köp pul gazanan ýazyjylarynyň birine öwrüldi. Romanyň satuwý häzire çenli 50 million ekzemplýardan geçdi...

■ **Baýragy we kitaby ret etdi**

«Müň bir gije» ertekileri Markese «jadylly realizmiň» ýolunu açdy.

Diňe süýembikesini ulanyp ýazan maşynkasynyň başyna geçmegine sebäp bolanam Frans Kafkanyň «Öwrülme» («Превращение») atly eseridi.

Kafkanyň bu adatdan daşary hekaýasyny okandan soñ ol nädip ýazmalydygyny bildi.

1962-nji ýylда «Oňaýsyz wagtda» romany bilen döredijilik bäsleşiginde birinji orny eýeledi. Gabo baýrakdanam, kitapdanam yüz öwürdi. Çünkü, neşirýatçy «halk dilinde ýazylan we içinde argo (hapa) sözler ulanylýan romany hiç kim okamaz» diýip, düzedişler girizipdi!

Eserlerine el degirseň, ýazyjynyň jyny atlanýardы...

«Ýüzýlllyk ýalñyzlykda» bir personaž bar: «Inçe boýunly, ala gözli, syrly we sessiz zenan...» Ýagny, dermanhanaçy Mersedes!

Mersedes – Gabonyň ilkinji we iň soñky söygüsidi...

Gabo on ýedi ýaşyndady. Ene-atasy bilen ýurt aşyp dynç almaga gelen asly müsürlı 13 ýaşly Mersedes Barça Pardoný gören badyna ýazyjy oña aşyk boldy. Mersedes ýazyjynyň öñünde okuwy guitarýança garaşmak şertini goýdy. Gabo 14 ýyllap garaşdy.

1958-nji ýylyň 21-nji martynda **Perpetual Help, Barranquilla** buthanasynda sagat 11:0)-da nikalaşdylar. Ömürleriniň ahyryna çenli bile ýaşaşdylar. (Iki ogullary bar: biri kinorežissýor Rodrigo Garsiýa, beýlekisi grafikaçy Gonzales.)

Hemiše gyzyklanyp geldim: ýeke görende aşyk bolan müsürlı maşgalanyň gyzy Mersedese ýakynlaşmagyna «Müň bir gjäniň» ertekileriniň näderejede täsiri bolduka?!

Hawa, gündogarly hökmünde bizem oňa belli bir derejede buýsanmaga haklydyrys, soňky ýoluna ugradylýan Gabo beýik ýazyjydy.

■ **Gabo bilen Fidel**

Atasy polkownik Don Nikolas Markes Latyn Amerikanyň milli gahrymany beýik rewolýusioner Simon Boliwary çäksiz hormatlaýardy. Onuň bu söýgüsü agtygyna-da geçdi. Gabo Boliwaryň rewolýusioner pozisiýasyndan birem gyşarmady, ömrüniň ahyryna çenli sosialistligine galdy.

Şeýle-de... Latyn Amerikada diktatorlara garşı göreşen toparlary goldady. Antoni Kwin teleseriallaşdyrmak üçin «Ýüzýyllık ýalñyzlyk» romanynyn awtorlyk hakyna bir million dollar teklip edende, ýazyjy Kubanyň we Latyn Amerika ýurtlarynyň rewolýusiýalaryna harç etmek üçin teklip edilen puluň üstüne ýene bir million dollar berse, ylalaşjakdygyny aýtdy.

Hemiše diýen ýaly syýasatyň içinde bolan Gabo Kolumbiýa hökümetiniň we **ELN (Döwlet azat-edijilik goşuny), FARC (Kolumbiýanyň rewolýusioner ýaragly güýcleri)** ýaly gerilla toparlarynyň arasynda aracylyk etdi.

«Dünýäniň sosialistik gurluşa geçmegini arzuwlaýaryn we tüýs ýürekden ynanýaryn, bu iru-giç hökman şeýle-de bolar» diýen Gano Fidel Kastronyň iň ýakyn dostlarynyň biridi.

Kuba rewolýusiýasyny başyndan ahyryna çenli goldan Gabo ömrüniň ahyryna çenli Kuba garşı goýlan amerikan embargosyny berk ýazgardy. Kuba garşı duşmançylyk besleýänleriň we MRU-nyň (CIA) ölüm howply duýduryşlardan garamazdan Castro bilen arasyны birem üzmedi.

1996-njy ýylda Kolumbiýada geçirilen žurnalistleriň

seminarynda şeýle diýdi:

– Fidel Castro dünýä boýunça iñ halaýan şahslarymyň biridir.

Žurnalistleriň biri onuň sözünü kesip:

– Ol diktator ahyryn – diýende:

– Demokratik bolmagyň ýeke-täk ýoly saýlawlar däl – diýip jogap berdi.

Olar XX asyrda Latyn Amerikada orta çykan, belki-de, karizmatiki iki esasy gahrymandy...

Bu diňe bir syýasy äheňli dostlukdan ybarat däldi. Gabo üçin Castro – şol bir wagtyň özünde edebiýat boýunça söhbetdeş edip boljak medeniýetli adamdy. Eserleriniň üsti ýetirilen wersiýasyny neşirýatlara tabşyrmazdan öñ hökman Fidele okadýardы.

Gabonyň aýtmagyna görä, Fidel «şeýlekin ünsli we howlukman okaýar welin, garaşmadyk ýeriňden agsamalary we säwlikleri çykarýar. «Sumat bolan deňizçini» okandan soñ, gäminiň tizliginiň hasaplanышында bir ýalňyşlyk goýberilendigini, aýratybam meniň eserde bardy diýip görkezen wagtymyň nädogry bolup biljekdigunu aýtmak üçin meniň bolýan otelime ýörite geldi. Edilen bellik dogrudy. Çap edilmänkä «Gyzyl duşenbäniň» hem gutarnykly wersiýasyny oña görkezdim. Ol maňa aw tüpeñiniň jikme-jikliklerinde goýberen säwligimi görkezdi. Bir gezek belli bir derejedäki melanholik häsiýet bilen maňa şeýle diýdi:

– Soňky gezekki reankarnasiýamda jahana ýazyjy bolup gelesim gelýär.»

Gabo 1996-njy ýylda **«El País»** gazetine şeýle diýdi:

– Men indi komendantyň (Kastronyň) okap görmedik kitabyny çapa beremok.

■ **Gabo – Mario**

Latyn Amerika edebiýatynyň parlak ýyldyzlary:

Gabriel Garsiýa Markes...

Mario Wargas Losa...

Biri 1982-nji ýylda, beýlekisi 2010-njy ýylda Nobel baýragyny aldy.

Dostlukly gatnaşyk 1967-nji ýylda başlady. Ilkinji gezek gabat gelşende, Gabo Mariony şeýle bir mähirli gujaklady welin, Marionyň aýaklary ýerden üzüldi.

Duşmançylyklary bolsa, 1976-njy ýylda bir kinofilminden premýerasynda duş gelenlerinde Marionyň Gabonyň aýaklaryny ýerden üzjek derejede ýumruk urmagy bilen başlady. Eýse, olaryň beýtmegine näme sebäp bolupdy?..

Soňy erbet guitaranam bolsa, seýrek duş gelinjek dostlugu paýlaşdylar. Bu iki dost "**Latin boom**" diýilýän döwrüň gönüden-göni baş gahrymanlary boldy.

Döwür... sakally rewolýusionerleriň Kubanyň paýtagty Gawana girip, ABŞ-nyň burnunyň aşagynda rewolýusiýa amapa aşyrmagy bilen başlady.

Rewolýusiýa Latyn Amerika edebiýatyny-da dünýä arenasyna çykardy. «Boom»-yň gülläp ösüşi Latyn Amerikada demirgazykdaky kapitalizme we imperializme garşıy sosializmiň güýçlenen ýyllarynda boldy.

Kolumbiýaly Gabo we peruly Mario hut şu syýasy täsiriň astynda 1967-nji ýylda Karakasda ilkinji gezek duşusanlarynda ýakyn dostluguň binýadyny tutdular. Ýygy-ýygydan hat alyşdylar we mümkünçilik tapdyklaryndan görüşdiler. Biri-birleriniň edebi özboluşlylyklaryna we eserlerine baha bermegi-de ýatdan çykarmadylar. Hatda Gabo Marionyň «Ýaşyl öý» eserine:

– Käsgä, bu kitaby men ýazan bolsadym – diýdi.

Dostluk uzak dowam etmedi.

Padılıýa wakasy Kuba we rewolýusiýa baglylykda käbir ýazyjylaryň hersini bir ýana sowdy.

Şahyr **Eberto Padılıýanyň** ady bilen ýatlanýan wakalaryň başy 1968-nji ýylda başlady we 1971-nji ýylda Padılıýanyň «Kastro rewolýusiýasyna garşıdaş ýazyjylyk etmekden we ýykgyncylykly hereketleri amala aşyrmakdan» aýyplanyp, tussag astyna alynmagy bilen hasam möwç aldy.

Padillanyň tussag astyna alynmagyna garşı çykýanlar nägileçilikli çykyşlary gurnadylar. Mario Losa hem şol ýazyjylaryň biridi.

Losanyň hem arasynda bolan Karlos Fuentes, Žan Pol Sartr, Oktawio Pas ýaly «Boom» akymynyň görnükli wekilleri we

intellektuallary elli dört adamyň goly bilen Padilýanyň erkinlige goýberilmegini talap etdi.

Gabo bu protest hereketlerine gatnaşmady. Ol Kastronyň tarapyny tutdy. Gabonyň tutýan pozisiýasy Losa bilen arasynyň jetleşmegine getirdi. Losa talapnama gol çekmändigini, adyndan başga biriniň gol çekendigini aýtdy. Gabo ony şonda-da bagışlamady, dostuny ikiýüzlilikde aýyplady.

Aýdyşy ýalam boldy: Türkiýede bolşy ýaly, bütün dünýäde-de segseninji ýıllarda neoliberalizm şemaly ikiýüzlilik döretti. Losa şolardan biri boldy, çaltlyk bilen marksizmden liberallyga geçdi duruberdi. Soňra 1990-njy ýılda Perunyň prezident saýlawlarynda prezidentlige talaşgärligini goýdy, emma şowsuzlyga uçrdady. Gabo we Losa mundan galan ömürlerine bir gezegem ýüzbe-ýüz duş gelmediler. Göreliň, ertir ýazyjyny soňky ýoluna ugratmaga kimler geler, kimler gelmez...

Soner ÝALÇYN.

«SÖZCÜ» gazeti, 20.04.2014 ý.

Terjime eden: Guwanç MÄMILIÝEW. Edebi makalalar